

ปริทัศน์หนังสือ : “เสรีนิยมกับประชาธิปไตย” ของนอร์แบร์โต บ็อบบิโอ
“เสรีนิยมกับประชาธิปไตย” ในมุมมองนักกฎหมาย
และการสะท้อนย้อนคิดผ่านงานของนอร์แบร์โต บ็อบบิโอ
"Liberalism and Democracy" from the perspective of a lawyer
and reflection through Norberto Bobbio's work

อริย์ธัช บุญถึง

อาจารย์ประจำ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

Arithat Bunthueng

Lecturer, Faculty of Law, University of Phayao

วันที่รับบทความ 24 เมษายน 2567; วันที่รับบทความ 20 มิถุนายน 2567

บทคัดย่อ

ความสัมพันธ์ระหว่าง “เสรีนิยม” และ “ประชาธิปไตย” ก่อให้เกิดแนวคิด “รัฐเสรีประชาธิปไตย” ในเวลาต่อมา พัฒนาการของความคิดทั้งสอง ความขัดแย้งและจุดร่วม จนถึงการผสมผสาน จึงมีที่มาอย่าง สลับซับซ้อนและยาวนาน อย่างไรก็ตาม ในงานวิชาการทางนิติศาสตร์ โดยเฉพาะสาขากฎหมายมหาชน และกฎหมายปกครองของไทย ซึ่งได้รับอิทธิพลการศึกษาจากรัฐเสรีประชาธิปไตยในภาคพื้นยุโรป ไม่ได้ มีการกล่าวถึงเรื่องนี้โดยตรงและโดยละเอียด การศึกษางานของนอร์แบร์โต บ็อบบิโอ ในฐานะนักปรัชญา กฎหมายมหาชน จึงช่วยให้แก่นักกฎหมายไทยมีความเข้าใจในประเด็นดังกล่าวมากยิ่งขึ้น งานชิ้นนี้เป็น การศึกษาเอกสาร โดยเริ่มต้นจากการศึกษางานวิชาการทางกฎหมายมหาชนไทยที่อธิบายถึงแนวคิดเสรี ประชาธิปไตย หลังจากนั้นได้ย่อและอธิบายหนังสือของบ็อบบิโอที่ชื่อ “เสรีนิยมกับประชาธิปไตย” ใน ลักษณะกึ่งปริทัศน์หนังสือ และจบลงด้วยการวิเคราะห์และอธิบายข้อจำกัดในงานของบ็อบบิโอดังกล่าว โดยเห็นว่างานดังกล่าวมีลักษณะเป็นนามธรรมและมุ่งหมายให้เป็นสากลใช้ได้โดยทั่วไปตามลักษณะ ข้อเขียนทางทฤษฎีการเมือง แต่ก็มีจุดอ่อนในการอธิบายระบอบเศรษฐกิจการเมืองตามสภาพความเป็นจริง

คำสำคัญ: เสรีนิยม ประชาธิปไตย รัฐเสรีประชาธิปไตย

Abstract

The relationship between “liberalism” and “democracy” engenders the conception of the "Liberal Democratic State." Over time, the evolution of these ideas involves both conflict and common ground, ultimately culminating in their amalgamation. Hence,

the genesis of this notion is characterized by complexity and historical depth. However, within academic discourse in jurisprudence, particularly in the domains of public law and administrative law in Thailand, which have been influenced by education from liberal democratic states in Europe, this issue is not addressed directly or comprehensively. A study of Norberto Bobbio's work as a philosopher of public law can consequently assist Thai lawyers in achieving a more comprehensive understanding of such issues. This work entails an examination of documents, commencing with an exploration of academic literature on Thai public law elucidating the concept of liberal democracy. Subsequently, it provides a synthesized explanation of Norberto Bobbio's book, 'Liberalism and Democracy,' presented in the format of a semi-book review. Finally, it concludes with an analysis and elucidation of the limitations inherent in Bobbio's work. The nature of this work appears abstract, designed to possess a universal and broadly applicable character typical of political theory literature. However, shortcomings arise in its capacity to explicate the political-economic regime in accordance with real-world conditions.

Keywords: liberalism, democracy, liberal democratic state

1. “เสรีนิยม” และ “ประชาธิปไตย” ในมุมมองนักกฎหมายไทย

ในวงการวิชาการไทย โดยเฉพาะทางกฎหมายมหาชนนั้น ในแรกเริ่มยังไม่ปรากฏข้อความคิดด้วยความไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่าง “เสรี” กับ “ประชาธิปไตย” อย่างไรก็ตาม ได้ปรากฏคำสอนที่อธิบายถึงความแตกต่างของความหมายของคำว่า “พวกลิเบรลลิสม์” ที่เห็นว่า หน้าที่ของรัฐทางเศรษฐกิจนั้น เป็นแต่ผู้ควบคุมให้ความสงบ รัฐจะเข้าแทรกแซงไม่ได้ ต้องปล่อยให้เอกชนทำ พวกลิเบรลลิสม์ถือว่าในเรื่องทางเศรษฐกิจมีกฎธรรมดา นอกเหนือจากอำนาจของมนุษย์และของรัฐ หนึ่งการที่ปล่อยให้เอกชนต่างคนต่างทำให้ผลดีเพราะเกิดการแข่งขันต่างก็จะมีกันทำให้ดียิ่งๆ ขึ้นเพราะฉะนั้นเราจึงควรอยู่ต่างหากไม่ต้องเข้าไปแทรกแซง ตามความเห็นของ “พวกโซซีออลลิสม์” ควรเข้าแทรกแซงเพื่อผดุงความยุติธรรมในระหว่างบุคคลที่ทำงานมิให้มีการเอาเปรียบซึ่งกันและกันการแข่งขันนั้นอาจเป็นภัยแก่ผู้ที่มีทุนน้อยซึ่งอาจย่อยยับได้ง่าย เหตุนี้รัฐผู้เดียวที่ควรมีกรรมสิทธิ์ เอกชนหาควรมิได้ (ในเรื่องกรรมสิทธิ์นี้บางแขนงของลัทธิโซซีออลลิสม์ยอมให้เอกชนมิได้เหนือทรัพย์สินบางชนิดต่าง ๆ กัน ไม่ใช่ว่าจะห้ามมิให้มีเสียเลย)¹ และได้อธิบายความแตกต่างระหว่างรัฐธรรมนูญโซเวียตที่แตกต่างจากรัฐธรรมนูญของประเทศอื่น ๆ โดยอธิบายคำปรารภของรัฐธรรมนูญโซเวียต ลงวันที่ 6 กรกฎาคม ค.ศ. 1923 ว่า

“ไม่ถือชาติอย่างใดหมด แบ่งรัฐต่างๆ ในโลกออกเป็นสองค่าย คือ ค่ายเจ้าเงิน และค่ายโซซีออลลิสม์ และว่าทางค่ายเจ้าเงินนั้นมีแต่ความพยาบาท ความไม่เสมอภาค ความเป็นทาสของประเทศที่ไม่มีเอกราช ความรู้จักรักแต่ชาติของตัวเอง และเกลียดชังผู้อื่น ในที่สุดชักชวนคนงานของทุกๆ ประเทศให้มารวมกันเป็นเรปบุลิกโซซีออลลิสม์สากล คำปรารภนี้ที่แท้จริงก็คือ การประกาศสงครามระหว่างคนต่างชนชั้นนั่นเอง”²

รวมถึง มีการจำแนกระหว่างระบอบประชาธิปไตยใหม่ (démocratie classique) กับระบอบประชาธิปไตยใหม่ (démocratie nouvelle) ที่เรียกว่า ประชาธิปไตยของราษฎรบ้าง ประชาธิปไตยของประชาชน (démocratie populaire) บ้าง โดยอ้างถึงงานของศาสตราจารย์ Georges Vedel แต่ทั้งนี้ไม่ได้ลงในรายละเอียด³

นอกจากนี้ ยังปรากฏคำอธิบายความแตกต่างของความหมายของ “ประชาธิปไตย” ของศาสตราจารย์ ดร. หยุต แสงอุทัย โดยจำแนกออกเป็น “ประชาธิปไตยฝ่ายตะวันตก” (Western Democracy) กับ “ประชาธิปไตยฝ่ายตะวันออก” (Eastern Democracy) และมีการจำแนกประชาธิปไตย

¹ ไพโรจน์ ชัยนาม, *กฎหมายรัฐธรรมนูญ*, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง, 2482), 54-55.

² เดือน บุนนาค และไพโรจน์ ชัยนาม, *คำอธิบายกฎหมายรัฐธรรมนูญ (รวมทั้งกฎหมายเลือกตั้งด้วย) ภาค 1 หลักทั่วไปของกฎหมายรัฐธรรมนูญ*, (กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด นิติสาน, 2477), 33-34.

³ ไพโรจน์ ชัยนาม, *คำอธิบายกฎหมายรัฐธรรมนูญเปรียบเทียบ เล่ม 1*, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2495), 70.

ออกเป็นทางการเมืองและทางเศรษฐกิจ⁴ ความเสมอภาคของประชาธิปไตยฝ่ายตะวันตก หมายถึง ความเสมอภาคกันในกฎหมาย ขณะที่ประชาธิปไตยฝ่ายตะวันตกเน้นความเสมอภาคทางเศรษฐกิจ⁵

ในประเทศไทยนั้น ปรากฏการใช้คำว่า “เสรีประชาธิปไตย” เท่าที่ผู้เขียนจะสืบค้นได้ อย่างช้าไม่ต่ำกว่า ปี พ.ศ. 2497 โดยปรากฏในบทความชื่อ “การปกครองระบอบเสรีประชาธิปไตย” ของ สมพงศ์ พลอยสังวาลย์⁶ รวมถึง “รัฐสภาในระบอบเสรีประชาธิปไตย” ของ หลวงสุนาวินวิวัฒน์⁷ และ “สถาบันสำคัญในระบอบเสรีประชาธิปไตย” ของ เดช เดชประดิษฐ⁸ โดยมีข้อพิจารณาว่า การใช้ถ้อยคำดังกล่าว ปรากฏขึ้นภายหลังมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติป้องกันการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ พ.ศ. 2495

ความหมายของ “เสรีประชาธิปไตย” ในของฐานะลัทธิทางการเมือง หรือ “ค่าย” ทางการเมือง โดยค่ายเสรีประชาธิปไตยมีสหรัฐอเมริกาเป็นแกนนำ ตรงข้ามกับค่ายคอมมิวนิสต์ซึ่งมีโซเวียตเป็นแกนนำ ปรากฏใช้อย่างแพร่หลายภายหลังปี พ.ศ. 2517 เริ่มจากงาน “การใช้กฎหมายป้องกันคอมมิวนิสต์” ของ

---

⁴ นอกจากนี้คำว่า “เศรษฐกิจประชาธิปไตย” ยังปรากฏในคำให้สัมภาษณ์ BBC ภาคภาษาไทย ของท่านปรีดี พนมยงค์ เมื่อปี พ.ศ. 2525 ในโอกาสครบรอบ 50 ปี การปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 โดยท่านได้อธิบายถึง “ความผิดพลาดและความขัดแย้งในหมู่ผู้นำของคณะราษฎร และ แนวทางพัฒนาประเทศไทย โดยสองในนั้นคือ หนึ่ง การพัฒนาเศรษฐกิจซึ่งเป็นรากฐานของมนุษย์สังคมให้เป็น “เศรษฐกิจประชาธิปไตย” โดยเศรษฐกิจซึ่งเป็นรากฐานของมนุษย์สังคมที่มีใช้เศรษฐกิจประชาธิปไตยนั้น ย่อมเกิดวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจ อันทำให้ประชาชนอึดอัดขัดสน ซึ่งเป็นการทำให้รากฐานของสังคมระส่ำระสาย ฉะนั้น มนุษย์ในสังคมต้องพัฒนาเศรษฐกิจให้เป็นเศรษฐกิจประชาธิปไตยได้มากเพียงไร เศรษฐกิจที่เป็นรากฐานก็มั่นคงสมบูรณ์มากขึ้นเพียงนั้น และ สอง พัฒนาการเมืองใน “การเมืองประชาธิปไตย” สนิมกับรากฐาน “เศรษฐกิจประชาธิปไตย” โดยการเมืองที่ตั้งอยู่บนความนึกคิดที่เลือนลอย ย่อมมีผลสะท้อนกลับไปสู่รากฐานของสังคม ทำให้รากฐานนั้นระส่ำระสายและเกิดวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจ ฉะนั้น มนุษย์ในสังคมต้องพัฒนาการเมืองให้ตั้งอยู่บนรากฐานเศรษฐกิจประชาธิปไตยได้มากเพียงไร ก็จะเป็นการเมืองประชาธิปไตยมากขึ้นเพียงนั้น และ จะมีผลสะท้อนกลับไปสู่รากฐานเศรษฐกิจของสังคมให้มีความมั่นคงสมบูรณ์มากขึ้นเพียงนั้น” จากคำอธิบายดังกล่าว คำว่า “ประชาธิปไตยทางการเมือง” ของท่านอาจารย์หยุด แสงอุทัย น่าจะมีความหมายเดียวกับคำว่า “การเมืองประชาธิปไตย” ของท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ขณะเดียวกัน คำว่า “ประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจ” และคำว่า “เศรษฐกิจประชาธิปไตย” ของท่านอาจารย์ทั้งคู่ น่าจะมีความหมายไม่แตกต่างกันเช่นกัน

⁵ หยุด แสงอุทัย, **คำบรรยายกฎหมายรัฐธรรมนูญ**, (กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2511), 34-45.

⁶ สมพงศ์ พลอยสังวาลย์, “การปกครองระบอบเสรีประชาธิปไตย”, **รัฐสภาสาร** ปีที่ 2 ฉบับที่ 23 (21 พ.ศ. 2497), 29-34.

⁷ หลวงสุนาวินวิวัฒน์, “รัฐสภาในระบอบเสรีประชาธิปไตย”, **รัฐสภาสาร** ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 (ฉบับพิเศษ 10 ธ.ค. 2497), 18-19.

⁸ เดช เดชประดิษฐ์, “สถาบันสำคัญในระบอบเสรีประชาธิปไตย”, อ้างใน หลวงสุนาวินวิวัฒน์, “รัฐสภาในระบอบเสรีประชาธิปไตย”, 20-21.

ธานินทร์ กรัยวิเชียร ส่วนที่ 4 ของหนังสือดังกล่าวใช้ชื่อว่า “ ข้อวิจยการใช้กฎหมายป้องกันคอมมิวนิสต์ใน ค่ายเสรีประชาธิปไตย”⁹

ในทางตำรากฎหมายมหาชนนั้น ภายหลังกปี พ.ศ. 2540 “เสรีประชาธิปไตย” ปรากฏตัวในฐานะ “รัฐอันเป็นแบบอย่าง” หรือ “รัฐอันชอบธรรม” ในปัจจุบัน โดยยกประเทศในภาคพื้นยุโรปและประเทศใน ทวีปอเมริกาเหนือ เป็นตัวอย่างของรัฐเสรีประชาธิปไตย และอธิบายถึงหลักนิติรัฐในฐานะหลักการพื้นฐาน ของรัฐเสรีประชาธิปไตย¹⁰ บางกรณีมีการใช้ “รัฐเสรีประชาธิปไตย” ในความหมายเดียวกับ “รัฐอำนาจ จำกัด” หรือ “รัฐที่ปกครองโดยรัฐธรรมนูญ”¹¹ กล่าวคือเป็นการใช้ “รัฐเสรีประชาธิปไตย” หมายรวมหรือ แทนที่ “รัฐเสรีนิยม” ตามความหมายของบ็อบบิโอ

การอ่านงานของบ็อบบิโอจึงอาจทำให้เข้าใจปรัชญากฎหมายมหาชนมากขึ้น โดยเฉพาะความ แตกต่าง การตอบโต้ และกระบวนการสอดประสานระหว่าง “เสรีนิยม” และ “ประชาธิปไตย” ซึ่งใช้ เวลานานนับศตวรรษ

หนังสือ “เสรีนิยมกับประชาธิปไตย”¹² เขียนโดย นอร์แบร์โต บ็อบบิโอ (Norberto Bobbio) นัก ปรัชญาการเมืองและนักนิติปรัชญาชาวอิตาลี พิมพ์ครั้งแรกในชื่อ *liberalismo e democrazia* (1988) แปลเป็นภาษาอังกฤษโดย มาร์ติน ไรล์ (Martin Ryle) และเคท โซเฟอร์ (Kate Soper) (1990) แปลเป็น ไทยโดย ศาสตราจารย์ ดร. เกษียร เตชะพีระ (พ.ศ. 2558)

บ็อบบิโอเริ่มต้นหนังสือด้วยคำถามอันเป็นใจกลางของหนังสือที่ว่า “การดำรงอยู่ในปัจจุบันของ ระบอบที่เรียกว่า “เสรีประชาธิปไตย” (liberal-democratic) หรือ “ประชาธิปไตยเสรี” (democratic-liberal) บ่งชี้ว่า เสรีนิยมกับประชาธิปไตยต่างพึ่งพากันและกัน อย่างไรก็ตามในความเป็นจริงแล้ว ความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองกลับสลับซับซ้อนยิ่งและหาได้มีลักษณะต่อเนื่องกันหรือมีเอกลักษณ์หนึ่ง เดียวกันไม่” และตลอดหนังสือทั้งเล่มบ็อบบิโอจะพยายามจะพาเราไปยังจุดกำเนิด จุดตัด จุดปะทะ สัจธรรม และกลืนกลายความหมายของ “เสรีนิยม” “ประชาธิปไตย” และ “เสรีประชาธิปไตย” ทั้งในทาง ความคิดทฤษฎีและแทรกด้วยข้อเท็จจริงประปราย

2. ข้อความคิดในหนังสือ “เสรีนิยมกับประชาธิปไตย” ของนอร์แบร์โต บ็อบบิโอ

⁹ ธานินทร์ กรัยวิเชียร, *การใช้กฎหมายป้องกันคอมมิวนิสต์*, (กรุงเทพฯ: ศูนย์รักษาความปลอดภัย กระทรวงกลาโหม, 2517).

¹⁰ โปรดดู บรรเจิด สิงคะเนติ, *หลักพื้นฐานของสิทธิเสรีภาพและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญ*, (กรุงเทพฯ: วิทยุชน, 2547), 19. และ วรพจน์ วิศรุตพิชญ์, *ข้อความคิดและหลักการพื้นฐานในกฎหมายมหาชน*, (กรุงเทพฯ: นิติธรรม, 2540) 1. และ สุรพล นิติไกรพจน์ และคณะ, *ศาลรัฐธรรมนูญกับการปฏิบัติพันธกิจตามรัฐธรรมนูญ*, (กรุงเทพฯ: วิทยุชน, 2546).

¹¹ วรเจตน์ ภาคีรัตน์, *คำสอนว่าด้วยรัฐและหลักกฎหมายมหาชน*, (กรุงเทพฯ: อานกฎหมาย, 2564), 30-35.

¹² นอร์แบร์โต บ็อบบิโอ, *เสรีนิยมกับประชาธิปไตย*, แปลโดย เกษียร เตชะพีระ, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คบไฟ, 2558), 1.

2.1 เสรีนิยม

บ็อบบิโอ อธิบายความแตกต่างในความหมายของคำว่า “เสรีภาพ” ระหว่างคนโบราณ และคนสมัยใหม่ โดยยกความคิดของ เบนจามิน กองสตองซ์ (Benjamin Constant) ผู้บุกเบิกปรัชญาเสรีนิยมฝรั่งเศส โดยให้ความหมายเสรีภาพสมัยใหม่ที่เน้นสิทธิ อิสระภาพ และเสรีภาพปัจเจกบุคคลในการดำเนินชีวิตและแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว ส่วนเสรีภาพโบราณนั้น หมายถึง ความมุ่งกระจายอำนาจพลเมืองทั้งปวง ของรัฐฯ หนึ่ง ซึ่งแตกต่างไปจากเสรีภาพสมัยใหม่ที่หมายถึง ความมั่นคงแห่งสมบัติเอกชนที่ตนครอบครอง เสรีภาพจึงหมายถึง หลักประกันความมั่นคงของสมบัติเหล่านี้สถาบันทั้งหลายของพวกเขาจะสนองให้ได้ เห็นได้ว่า เสรีภาพของคนโบราณ มีความหมายโดยนัยถึง เสรีภาพหรือสิทธิทางการเมือง ส่วนสมัยใหม่ มีความหมายโดยนัยถึง เสรีภาพทางเศรษฐกิจ และสิทธิทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการรับรองระบบกรรมสิทธิ์

รัฐเสรีนิยม หมายถึง รัฐที่มีอำนาจจำกัด โดยเปรียบกับรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ รัฐเสรีนิยมพัฒนาขึ้นมาจากแนวความคิดของลัทธิสิทธิโดยธรรมชาติหรือสำนักสิทธิโดยธรรมชาติ ที่ถือว่ามนุษย์ย่อมครอบครองไว้ซึ่งสิทธิขั้นพื้นฐานที่แน่นอน อาทิ สิทธิเหนือชีวิต เสรีภาพความมั่นคง และความสุข รัฐมีหน้าที่ต้องเคารพสิทธิเหล่านี้ไม่ล่วงล้ำและรับประกันสิทธิดังกล่าว สิทธิตามธรรมชาติสร้างขึ้นโดยผลกรรมมีอยู่ของกฎเกณฑ์ซึ่งมิได้สถาปนาขึ้นด้วยเจตจำนงของมนุษย์ จึงไม่จำเป็นต้องมีข้อพิสูจน์ว่าถูกต้องเป็นจริงในเชิงประจักษ์ หรือประวัติศาสตร์ ในทางประวัติศาสตร์กล่าวได้ว่า “รัฐเสรีนิยม” รวมถึง “ลัทธิสิทธิของมนุษย์” เป็นผลของการต่อสู้อย่างยาวนานระหว่างกษัตริย์กับพลังสังคม และรัฐเสรีนิยมก็เป็นผลลัพธ์ของความเสื่อมทรุดผุพังอย่างต่อเนื่อง และร้ายแรงของอำนาจเด็ดขาดสมบูรณ์ขององค์อธิปไตย ทว่าในทางการให้เหตุผลแล้ว รัฐเสรีนิยมถูกอธิบายให้ความชอบธรรมในฐานะผลลัพธ์ของข้อตกลงในหมู่ปัจเจกบุคคลผู้เสรีมาแต่เดิมและรวมตัวกันสถาปนาข้อผูกมัดเชื่อมโยงอันจำเป็นยิ่งแก่การอยู่ร่วมกันอย่างสันติโดยถาวรขึ้น บรรดานักทฤษฎีสัญญาได้กลับตาลปัตรความสัมพันธ์ระหว่างประเทศบุคคลและสังคมเสีย และไม่เห็นว่าสังคมเป็นข้อเท็จจริงโดยธรรมชาติที่ดำรงอยู่อย่างอิสระจากเจตจำนงของปัจเจกบุคคลทั้งหลาย หากมองว่าสังคมเป็นองค์ภาวะที่ประดิษฐ์สร้างขึ้นโดยเหล่าปัจเจกบุคคลตามภาพลักษณ์และรูปพรรณสัณฐานของตนรวมทั้งส่งเสริมการตอบสนองตนปรนเปรอผลประโยชน์และความจำเป็นของตนเอง ในทางกลับกันข้อตกลงที่ให้กำเนิดแก่รัฐ จึงถูกมองว่าเป็นไปโดยกฎธรรมชาติตามหลักทฤษฎีสิทธิโดยธรรมชาติ เหนือสิ่งอื่นใดรัฐเสรีนิยมอันหมายถึงลัทธิว่าด้วยขีดจำกัดอำนาจรัฐในทางนิติศาสตร์นั้น ย่อมเป็นไปไม่ได้ หากปราศจากลัทธิปัจเจกนิยม

รัฐเสรีนิยม อาจมีความหมายเดียวกันกับรัฐที่ตั้งอยู่บนฐานสิทธิ (The rights-based state) อันหมายถึง รัฐซึ่งอำนาจสาธารณะถูกกำกับโดยบรรทัดฐานทั่วไป (กฎหมายมูลฐานหรือกฎหมายรัฐธรรมนูญ) และหมายถึงรัฐที่นำสิทธิโดยธรรมชาติใส่ไว้ในรัฐธรรมนูญ กล่าวคือ ไม่ได้หมายถึงแค่อำนาจสาธารณะทุกชนิดจะต้องเป็นไปตามกฎหมายทั่วไป ยังหมายความว่ากฎหมายทั่วไปเหล่านั้นเองต้องขึ้นต่อขีดจำกัดอันเกี่ยวข้องกับอย่างสำคัญซึ่งมีที่มาจากตรรกะรับสิทธิมูลฐานที่แน่นอนบางอย่างบางประการที่ถือว่า “มิอาจล่วงละเมิดได้ตามรัฐธรรมนูญ” และด้วยความเข้าใจดังกล่าว รัฐที่ตั้งอยู่บนฐานสิทธิจึงต้องมีกลไกทาง

รัฐธรรมนูญบางประการเพื่อกีดขวางการใช้อำนาจโดยพลการ อันเป็นหลักเกณฑ์ที่เรียกกันในปัจจุบันว่า “นิติรัฐ” นั้นเอง

กลไกทางรัฐธรรมนูญของรัฐที่ตั้งอยู่บนฐานสิทธินั้น มีวัตถุประสงค์เพื่อป้องกันปัจเจกบุคคลจากการใช้อำนาจโดยมิชอบ “เสรีภาพ” จึงอยู่ในความหมายที่ตรงกันข้ามกับ “อำนาจ” ความหมายของเสรีภาพตามหลักเสรีนิยมจึงหมายถึงเสรีภาพจากรัฐ อุดมคติของรัฐแบบเสรีนิยมนั้นได้สรุปไว้ใน งานของ วิลเฮล์ม วอน ฮัมโบลต์ (Wilhelm von Humboldt) ที่มีชื่อว่า “ขีดจำกัดแห่งการกระทำของรัฐ” (ค.ศ. 1792) อธิบายว่า รัฐไม่ใช่เป้าหมายในตัวมันเอง แต่รัฐเป็นเพียงวิธีการเพื่อยกระดับการพัฒนาตนเองของปัจเจกชน และปัจเจกชนแต่ละคนจะถูกเหนี่ยวรั้งไว้ได้ก็แต่โดยขีดจำกัดแห่งอำนาจและสิทธิของตนเท่านั้น รัฐมีเป้าหมายสุดท้ายเพียงเพื่อ “ความมั่นคง” เท่านั้น และความมั่นคงนั้น หมายถึง การค้ำประกันเสรีภาพตามกฎหมาย

แก่นของ “เสรีนิยม” ตามความหมายของฮัมโบลต์ นอกจากเสรีภาพของปัจเจกบุคคลในฐานะเป้าหมายหนึ่งเดียวของรัฐแล้ว คือการยกย่องสคติ “ความหลากหลาย” (variety) ของปัจเจกบุคคล

โดยวิพากษ์ถึง “รัฐเทพประทาน” (providential state) หรือนัยหนึ่งรัฐที่แสดงออกซึ่งความห่วงหาอาทรสวัสดิภาพ (well-being) ของพลเมืองของตนจนล้นเหลือเกินขนาด และยืนยันว่าความขัดแย้งส่งผลดี โดยเห็นว่าการต้านทานคัดค้านการระหว่างปัจเจกบุคคล และกลุ่มคนนั้นมีคุณประโยชน์ ในฐานะที่เป็นเงื่อนไขจำเป็นแห่งความก้าวหน้าทางเทคนิค และศีลธรรมของมนุษยชาติ นำมาซึ่งความมั่นคงทางสังคมสูงสุดในการแข่งขันทางเศรษฐกิจ และพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ “การเป็นปฏิปักษ์กัน” (antagonism) หรือการที่คนมีความโน้มเอียงที่จะสนองตอบผลประโยชน์ของตน แข่งกับผลประโยชน์ของคนอื่นทุกคน เป็นวิธีการที่ธรรมชาติใช้มาส่งเสริมการพัฒนาคุณลักษณะทั้งหมดของตน

2.2 ประชาธิปไตย

ประชาธิปไตยเป็นรูปแบบการปกครองที่ปรากฏอยู่ในระบบการจัดแบ่งประเภทวิธีการปกครองที่มีความคิดการเมืองยุคกรีกตกทอดมา ความหมายพื้นฐานหมายถึงการปกครองโดยประชาชน ซึ่งเปรียบตรงกันข้ามกับการปกครองโดยคนเดียวหรือคนไม่กี่คน อย่างไรก็ตาม ประชาธิปไตยแบบโบราณเป็นประชาธิปไตยทางตรง (ในนครรัฐ) ต่างกับประชาธิปไตยแบบแทนตนอันเป็นการปกครอง (ในรัฐขนาดใหญ่ เช่นปัจจุบัน) ประชาธิปไตยแบบแทนตนในมิติหนึ่ง จึงถูกมองว่าไม่ใช่ประชาธิปไตยที่แท้จริง และเป็นเพียงรูปแบบหนึ่งของสังคมฐานันดรและวรรณะแต่เก่าก่อน ในอีกมิติหนึ่งถูกมองในแง่ที่ว่า ประชาธิปไตยแบบแทนตนอาจเหมาะสมกว่าที่จะบรรลุเป้าหมายซึ่งอำนาจอธิปไตยของประชาชนคาดเล็งไว้ด้วยซ้ำ ผู้แทนถือผลประโยชน์ที่แท้จริงของประเทศ และมีอาจถูกผูกมัดกับจำนองของผู้ออกเสียงเลือกตั้ง บ็อบบิโออธิบายตามแนวคิดดังกล่าวไว้ว่า

“ถ้าหากแก่นสารของประชาธิปไตยแบบแทนตนอยู่ตรงบรรดาผู้แทนของชาติมิได้ติดค้างขึ้นต่อปัจเจกบุคคลเฉพาะที่พวกเขาเป็นตัวแทน หรือผลประโยชน์เฉพาะของปัจเจกบุคคลเหล่านั้นโดยตรงแต่อย่างได้แล้วละก็ ประชาธิปไตยสมัยใหม่ย่อมตั้งอยู่บนฐานคติเรื่องการแตกตัวของชาติเป็นอนุ (atomization) และการประกอบตัวขึ้นใหม่ของอนุเหล่านั้นในอีกระดับหนึ่ง ซึ่งได้แก่ระดับสมัชชาสภา

ผู้แทนรัฐที่ทั้งสูงกว่าและจำกัดจำเขี่ยกว่าพร้อมกันไป ก็ในกระบวนการแตกตัวเป็นอนุที่ว่านี้ย่อมเป็นกระบวนการเดียวกับที่รองรับแนวคิดเสรีนิยมว่าด้วยรัฐอยู่ ซึ่งรากฐานของมันย่อมหาพบได้ในการยืนยันตามสิทธิโดยธรรมชาติ อันมีอาจล่วงละเมิดได้ของปัจเจกบุคคลตามที่เรายืนยันมาแล้วนั่นเอง”¹³

ในทางประวัติศาสตร์ประชาธิปไตยถูกตีความไปใน 2 แนวทางทางหนึ่งมีนัยถึง การขยายอำนาจทางการเมืองไปในหมู่พลเมืองส่วนใหญ่ (ประชาธิปไตยในทางรูปแบบ) และในอีกทางหนึ่งมีนัยถึง อุดมคติแห่งความเสมอภาค (ประชาธิปไตยทางเนื้อหา) ประชาธิปไตยในทางรูปแบบเชื่อมโยงทางประวัติศาสตร์กับการก่อตัวของรัฐเสรีนิยม ประชาธิปไตยในความหมายทางเนื้อหาที่มีปัญหาความสัมพันธ์กับ “เสรีนิยม” ก็ถูกทำให้กลายเป็นเรื่องที่สลับซับซ้อน และกลายเป็นปัญหายุ่งยากระหว่าง “เสรีภาพ” และ “ความเสมอภาค” เสรีภาพทางเศรษฐกิจกับความเสมอภาคทางเศรษฐกิจเป็นคุณค่าที่ขัดแย้งกันโดยพื้นฐาน

บ็อบบีโออิบายว่า

“เป้าหมายหลักสำหรับนักเสรีนิยมก็คือ การขยายบุคลิกภาพของปัจเจกบุคคล ถึงแม้บรรดาผู้ที่มีมั่งคั่งและมีความสามารถพิเศษกว่าจะบรรลุการพัฒนาขึ้นโดยขั้นตอนการพัฒนาของบรรดาผู้ยากไร้ และมีผลประโยชน์น้อยกว่าก็ตาม ส่วนเป้าหมายหลักสำหรับนักสมภาคนิยมคือการเสริมขยายชุมชนโดยรวม ถึงแม้สิ่งนี้จะนำมาซึ่งการจำกัดขอบเขตเสรีภาพของปัจเจกบุคคลลงบ้างก็ตาม”¹⁴

โดยความเสมอภาครูปแบบเดียวเท่านั้นที่หลงเหลืออยู่ในรัฐเสรีนิยม ได้แก่ ความเสมอภาคในสิทธิที่จะมีเสรีภาพ รูปแบบของความเสมอภาคดังกล่าว ก่อให้เกิดหลักการพื้นฐานทางรัฐธรรมนูญ 2 ประการ ได้แก่ หลักความเสมอภาคเบื้องต้นกฎหมาย และความเสมอภาคแห่งสิทธิ โดยที่ความเสมอภาคเหล่านี้ในรัฐเสรีนิยมย่อมไม่รวมถึงความเสมอภาคทางเศรษฐกิจ

2.3 ความสัมพันธ์อันยกย่อนระหว่างเสรีนิยมกับประชาธิปไตย

ในมิติทางประวัติศาสตร์นั้น บ็อบบีโออิบายว่า

“เสรีนิยมสมัยใหม่กับประชาธิปไตยแบบโบราณมักถูกมองว่าขัดแย้งกัน นักประชาธิปไตยยุคโบราณไม่รับรู้ถึงสิทธิโดยธรรมชาติ และความคิดที่ว่ารัฐมีหน้าที่จำกัดกิจกรรมของตนให้เหลือน้อยที่สุดเท่าที่จำเป็นแก่การอยู่รอดของชุมชน ส่วนนักเสรีนิยมสมัยใหม่ก็หวาดระแวงการปกครองของประชาชนทุกรูปแบบอย่างยิ่งตั้งแต่เริ่ม (ตลอดคริสต์ศตวรรษที่ 19 และการต่อมาพวกเขาเชิดชูและปกป้องการให้สิทธิการเลือกตั้งอย่างจำกัด) อย่างไรก็ตามประชาธิปไตยสมัยใหม่มีเพียงแต่เข้ากันได้กับเสรีนิยมเท่านั้น แต่ยังอธิบายได้ว่าเป็นส่วนขยายต่อโดยธรรมชาติของเสรีนิยมในหลายด้านด้วยแม้กระทั่งแม้ว่าจะเพียงในระดับหนึ่งเท่านั้น”¹⁵

¹³ เรื่องเดียวกัน, 44.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, 47-48.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, 45.

และ “ในบรรดาหลักการเรื่องความเสมอภาคที่กล่าวทบทวนไป ซึ่งเชื่อมโยงกับการปรากฏขึ้นของรัฐเสรีนิยมนั้น ไม่มีอันไหนเลยที่เกี่ยวข้องกับลัทธิสมภาคนิยมแบบประชาธิปไตย ซึ่งขอบเขตของมันขยายไปถึงการแสวงหาอุดมคติเรื่องความเท่าเทียมกันในทางเศรษฐกิจในบางระดับ”¹⁶

ในตอนต้นเป็นไปได้ที่บรรดาระัฐเสรีนิยมทั้งหลายจะปรากฏขึ้นโดยที่ไม่ได้เป็นประชาธิปไตย เนื่องจากเฉพาะผู้ถือครองกรรมสิทธิ์เท่านั้น ที่จะมีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง อย่างไรก็ตาม การพึ่งพาซึ่งกันและกันระหว่างเสรีนิยมกับประชาธิปไตยค่อย ๆ พัฒนา มีการขยายสิทธิทางการเมืองออกไปอย่างต่อเนื่อง จนถึงจุดที่บรรลุนิติเลือกตั้งทั่วไปสำหรับชายและหญิง จนถึงทุกวันนี้ “เสรีประชาธิปไตย” ในฐานะการบรรยายระบอบการปกครองซึ่งชอบธรรมในปัจจุบัน รัฐเสรีนิยมที่ไม่เป็นประชาธิปไตยก็เป็นสิ่งที่เหลือวิสัยที่จะเกิดขึ้นได้ ในทำนองเดียวกับรัฐประชาธิปไตยที่ไม่เสรีนิยมนั้นแหละ สรุปก็คือมีเหตุผลอันดีที่จะเชื่อว่า (ก) กระบวนการประชาธิปไตยจำเป็นสำหรับพิทักษ์สิทธิส่วนบุคคลขั้นพื้นฐานซึ่งรองรับรัฐเสรีนิยม และ (ข) จำต้องพิทักษ์สิทธิดังกล่าวเหล่านั้นเอาไว้หากจะให้กระบวนการประชาธิปไตยดำเนินไปได้ อย่างไรก็ตาม อุดมคติเสรีนิยมค่อย ๆ สอดผสานร้อยรัดกันกับกระบวนการประชาธิปไตย โดยเสรีภาพเป็นเงื่อนไขอันจำเป็นสำหรับการประยุกต์ใช้กฎเกณฑ์แห่งเกมประชาธิปไตยตั้งแต่เริ่มแรก ในขณะที่เดียวกันเมื่อเวลาที่ล่วงเลยไป พัฒนาการของประชาธิปไตยได้กลายเป็นเครื่องมือหลักในการปกป้องสิทธิในการที่จะมีเสรีภาพดังกล่าวเช่นกัน ทุกวันนี้ในบรรดาระัฐที่เป็นประชาธิปไตยก็มีแต่พวกที่ถือกำเนิดขึ้นมาจากการปฏิวัติเสรีนิยมทั้งนั้น และก็มีแต่ในบรรดาระัฐประชาธิปไตยเท่านั้นที่มีสิทธิของมนุษย์ได้รับการปกป้องคุ้มครอง และรัฐอำนาจนิยมทุกแห่งในโลกย่อมตั้งต่อต้านเสรีนิยมและต่อต้านประชาธิปไตยในเวลาเดียวกัน

ความสัมพันธ์ต่างตอบแทนระหว่างเสรีนิยมและประชาธิปไตยเป็นไปได้เพราะทั้งคู่มีจุดเริ่มต้นจาก “ปัจเจกบุคคล” ร่วมกัน อย่างไรก็ตาม “ปัจเจกบุคคลของเสรีนิยม” และ “ปัจเจกบุคคลของประชาธิปไตย” มีความแตกต่างกัน กล่าวคือ ผลประโยชน์ของปัจเจกบุคคลซึ่งเสรีนิยมต้องการปกป้อง ไม่จำเป็นต้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับผลประโยชน์ของปัจเจกบุคคลที่ประชาธิปไตยต้องการปกป้อง ความแตกต่างดังกล่าวอยู่ที่วิธีที่แนวคิดทั้งสองนี้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลกับสังคม โดยเสรีนิยมตัดตอนปัจเจกบุคคลขาดจากองค์กาย (the organic body) ขณะที่ประชาธิปไตยเชื่อมต่อบุคคลเข้ากับคนอื่น เพื่อที่จะสามารถสร้างสังคมขึ้นโดยไม่กลายเป็นองค์กรรวมเชิงอินทรีย์ภาพ (an organic) แต่เป็นสมาคมของเหล่าปัจเจกบุคคลเสรี (association of free individuals) ทั้งปัจเจกนิยมเสรีกับปัจเจกนิยมประชาธิปไตยต่างถือกำเนิดผ่านการต่อสู้กับลัทธิอินทรีย์นิยม โดยปัจเจกนิยมเสรีเป็นปัจเจกบุคคลในฐานะตัวแบบย่อส่วนหรือส่วนทั้งหมดที่สมบูรณ์ในตัวเอง ขณะที่ปัจเจกนิยมประชาธิปไตยเป็นปัจเจกบุคคลในอนุภาคซึ่งแบ่งแยกส่วนไม่ได้ ทว่าอาจนำมาผสมผสานครั้งแล้วครั้งเล่ากับอนุภาคอื่นๆ ในอีกมิติหนึ่ง ปัจเจกนิยมเสรีเป็นการต่อสู้หรือลดทอนอำนาจสาธารณะ ขณะที่การต่อสู้ของปัจเจกนิยมประชาธิปไตยเป็นการประกอบสร้างอำนาจสาธารณะ ในฐานะผลรวมของอำนาจเฉพาะทั้งหลาย

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, 51.

ประวัติศาสตร์รัฐเสรีนิยมและพัฒนาการของมันจนกลายเป็นรัฐประชาธิปไตยนั้นอาจกล่าวได้โดยชอบว่าเริ่มต้นขึ้นในช่วงการฟื้นฟูระบอบราชาธิปไตยในภาคพื้นทวีป อย่างไรก็ตาม ปรากฏการณ์ดังกล่าวมีความแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ ทั้งในอังกฤษ ฝรั่งเศส และอิตาลี มีข้อความจริงที่กระตุ้นเสรีนิยมที่ต่อต้านประชาธิปไตยในบางช่วงเวลา รวมทั้งข้อถกเถียงที่ว่า “เป็นไปได้หรือไม่ และเป็นสิ่งที่พึงปรารถนาหรือไม่ ที่รัฐเสรีนิยมจะพัฒนาไปเป็นรัฐประชาธิปไตย” ตลอดคริสต์ศตวรรษที่ 19 กระบวนการสร้างเสรีนิยมและกระบวนการสร้างประชาธิปไตยทั้งสอง ทั้งคล่องจงและขัดแย้งกัน ความสัมพันธ์อันคล่องจงของเสรีนิยมกับประชาธิปไตยอยู่ที่พวกเสรีนิยมซึ่งเป็นทั้งนักเสรีและประชาธิปไตยต้องการขยายสิทธิทางการเมืองออกไปให้กว้างขวาง ขณะที่ความขัดแย้งอยู่ที่ฝ่ายประชาธิปไตยไม่เสรี (ประชาธิปไตยล้วนๆ ในความหมายใกล้เคียงกับสังคมนิยมยุคแรกสุด) ซึ่งตรงกันข้ามกับเสรีนิยมแนวอนุรักษนิยมที่ปฏิเสธการขยายสิทธิเลือกตั้ง ความสัมพันธ์ระหว่างเสรีนิยมและประชาธิปไตยจึงอาจอธิบายเป็น 3 ลักษณะได้แก่

- 1) ความสัมพันธ์ที่ดำรงอยู่ร่วมกันได้และเป็นไปได้ระหว่างเสรีนิยมและประชาธิปไตย
- 2) ความสัมพันธ์ที่เมื่อไปไกลสุดขีดขั้นของมัน เสรีนิยมและประชาธิปไตย ย่อมไปด้วยกันไม่ได้
- 3) ความสัมพันธ์อันจำเป็นต้องเชื่อมโยงกันระหว่างเสรีนิยมและประชาธิปไตย

บ็อบบิโอได้อธิบายความสัมพันธ์ที่ไม่แนบสนิทระหว่าง “เสรีนิยม” และ “ประชาธิปไตย” อย่างไรก็ตาม ก็ได้อธิบายความสัมพันธ์ที่ไม่แนบสนิทระหว่าง “ประชาธิปไตย” และ “สังคมนิยม” เช่นกัน โดยอ้างถึงต็อกเกอวิลล์ (Alexis de Tocqueville) ในฐานะนักเสรีนิยมก่อนนักประชาธิปไตย ซึ่งตระหนักถึงปัญหาของประชาธิปไตยในท้ายที่สุดจะนำมาซึ่งทรราชย์ของเสียงข้างมาก การอ้างถึงผลประโยชน์รวมหมู่และทำลายเสรีภาพของปัจเจกบุคคล อย่างไรก็ตาม เมื่อต้องต่อสู้กับสังคมนิยม ประชาธิปไตยกลับเป็นเครื่องมือที่ดีที่สุดของต็อกเกอวิลล์ โดยยกย่องประชาธิปไตยอเมริกา และอธิบายว่า

“ประชาธิปไตยกับสังคมนิยมมิได้ใกล้เคียงกันแม้แต่น้อย พวกมันไม่ได้แตกต่างกัน ทว่าตรงกันข้ามกันต่างหาก พวกมันมีรวมอยู่คำเดียว นั่นคือ ความเสมอภาค แต่จงตราความแตกต่างเอาไว้ให้ดี ประชาธิปไตยต้องการให้มีความเสมอภาคในระดับของเสรีภาพที่คนทั้งปวงได้เสพรับ ส่วนสังคมนิยมต้องการให้มีความเสมอภาคในระดับของการถูกแทรกแซงและความเป็นทาส”¹⁷

อาจกล่าวได้ว่า ต็อกเกอวิลล์ได้พยายามปรับแต่งความหมายของประชาธิปไตยเสียใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับลัทธิเสรีนิยม ซึ่งความหมายประชาธิปไตยในระดับดังกล่าวได้ส่งอิทธิพลจนถึงปัจจุบัน ขณะที่ มิลล์ (John Stuart Mill) ซึ่งเป็นนักเสรีนิยมและนักประชาธิปไตยไปพร้อมกัน เห็นความเป็นไปได้ของการผสมผสานระหว่างเสรีนิยมและสังคมนิยม

ในบทที่ 14 และ 15 บ็อบบิโอแสดงถึงความสัมพันธ์อันลึกซึ้งระหว่างประชาธิปไตยและสังคมนิยม ในช่วงเวลาที่สังคมนิยมเป็นปฏิปักษ์ต่อเสรีนิยม ส่งผลให้อุดมคติเสรีนิยมกับประชาธิปไตยขัดแย้งกันอย่างรุนแรงในช่วงครึ่งหลังของศตวรรษที่ 19 มันเป็นเวลาที่เหมาะสมที่จะฟื้นฟูขึ้น สังคมนิยมเป็นปฏิปักษ์กับเสรีนิยมตั้งแต่แรก นั่นคือ การวิพากษ์ทรัพย์สินเอกชนในฐานะที่เป็นต้นตอก่อให้เกิดหลักความไม่

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, 80.

เสมอภาคในหมู่ของมวลมนุษย์ ในสายตาของสังคมนิยม เสรีนิยมซึ่งเป็นที่เข้าใจว่าหมายถึงทรศนะที่ถือว่า เสรีภาพทางเศรษฐกิจเป็นพื้นฐานของเสรีภาพอื่นทั้งปวง และไม่มีใครจะเสรีจริงหากปราศจากมันนั้น พวกเขา สังคมนิยมมองว่าไม่ได้เป็นอะไรมากกว่าอุดมการณ์ของชนชั้นกรรมพี ทว่าความสัมพันธ์ระหว่างสังคมนิยมกับประชาธิปไตยนั้น กลับมีลักษณะหนุนเสริมกัน แม้จะเป็นที่ยอมรับว่าสังคมนิยมเข้ากันไม่ได้กับเสรีนิยม แต่กระนั้นสังคมนิยมก็ค่อยๆ ถูกถือว่าเหมาะสมกับประชาธิปไตย โดยมีการให้เหตุผล 2 ประการ ประการแรก กล่าวอ้างกันว่าพร้อมกับที่กระบวนการสร้างประชาธิปไตยเดินหน้าไปมันจะนำไปสู่หรืออย่างน้อยก็เสริมสร้างการมาถึงของสังคมนิยมอย่างมีอาจหลีกเลี่ยงได้ ทั้งนี้โดยอยู่บนพื้นฐานของการเปลี่ยนแปลงสถาบันทรัพย์สินเอกชนและการโอนปัจจัยการผลิตหลักมาเป็นของส่วนรวมเป็นอย่าต่ำ ประการที่สอง มีข้อถกเถียงว่าโดยผ่านการมาถึงของสังคมนิยมเท่านั้น จึงจะสามารถทำให้การมีส่วนร่วมในชีวิตการเมืองเข้มแข็งขึ้นและขยายกว้างออกไปและประชาธิปไตยประจักษ์เป็นจริงอย่างสมบูรณ์ได้ บทเสนอทั้ง 2 นี้เป็นพื้นฐานให้แก่การกล่าวอ้างว่า

ประชาธิปไตยกับสังคมนิยมเชื่อมโยงกันอย่างมีอาจแยกสลายได้

อย่างไรก็ตาม บ่อยครั้งความสัมพันธ์ระหว่างประชาธิปไตยกับสังคมนิยมก็ได้แย้งกัน ประการแรก เริ่มต้นด้วยการขยายขอบเขตของประชาธิปไตยออกไปมีน้อยสิ่งเนื่องส่อว่ายอมรับกระบวนการพัฒนาแบบค่อยเป็นค่อยไป และไม่แน่นอน ซึ่งตรงกันข้ามกับการต้องการเปลี่ยนแปลงสังคมเป็นสังคมนิยมโดยทันทีของนักสังคมนิยมบางกลุ่ม

ในการประกบคู่เสรีนิยม-ประชาธิปไตยนั้น ประชาธิปไตยหมายถึง สิทธิออกเสียงเลือกตั้งทั่วไปเหนือสิ่งอื่นใด และฉะนั้นมันจึงเป็นวิถีทางให้ปัจเจกบุคคลเฉพาะเจาะจงหนึ่งหนึ่ง ทั้งหลายสามารถแสดงเจตจำนงของตนได้อย่างเสรี ส่วนในการประกบคู่สังคมนิยม-ประชาธิปไตยนั้น ประชาธิปไตยหมายถึง อุดมคติสมภาคนิยมและเหนือสิ่งอื่นใดซึ่งจะบรรลุถึงได้ก็แต่โดยการปฏิรูปทรัพย์สินดังที่สังคมนิยมเสนอเท่านั้น ในกรณีแรกประชาธิปไตยเป็นผลลัพธ์ ส่วนในกรณีหลังมันเป็นฐานคติเบื้องต้น ในฐานะผลลัพธ์ ประชาธิปไตยคือเสรีภาพทางการเมืองที่สืบเนื่องเนื่องมาจากชุดเสรีภาพต่างๆ ที่เฉพาะเจาะจงยิ่งกว่าและช่วยเติมเสรีภาพให้บริบูรณ์ ทว่าในฐานะฐานเบื้องต้น ประชาธิปไตยยังรอคอยการเติมให้บริบูรณ์และจะถูกเติมให้บริบูรณ์ได้ก็แต่ภายใต้สภาพแวดล้อมการเปลี่ยนแปลงไปซึ่งสังคมนิยมมุ่งมาดปรารถนาโดยสร้างขึ้นโดยการเปลี่ยนผ่านการพลิกเปลี่ยนสังคมทุนนิยม

ความกำกวมของแนวคิดเรื่องประชาธิปไตยดังกล่าวสะท้อนออกในลักษณะดาบสองคม และคำวิพากษ์ที่มีต่อประชาธิปไตย ดังปรากฏว่า

“พวกเสรีนิยมซึ่งเอียงไปทางขวาของประชาธิปไตย ก็อ้างว่าประชาธิปไตยลดทอนเสรีภาพของปัจเจกบุคคล ขณะที่พวกนักสังคมนิยมที่เหินออก ซึ่งเอียงไปทางซ้ายของประชาธิปไตย ก็ประณามประชาธิปไตยว่าเป็นการรอมชอมระหว่างเก่ากับใหม่ ซึ่งแทนที่จะส่งเสริมให้สังคมนิยมประจักษ์เป็นจริงกลับขัดขวาง และทำให้มันดำเนินการไม่ได้ไปเสียทั้งหมด”¹⁸

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, 113.

3. บทสรุป

เมื่ออ่านงานของบ็อบบิโอซินี่ เราอาจจำแนกแนวความคิดทางการเมืองและเศรษฐกิจจิกออกเป็น ประชาธิปไตย อุตตาธิปไตย (autocratic) สังคมนิยม และเสรีนิยม

บ็อบบิโอพยายามอธิบายถึงความแตกต่างและความไม่จำเป็นต้องอยู่ร่วมกันระหว่างประชาธิปไตยและเสรีนิยม แต่ด้วยพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ประชาธิปไตยและเสรีนิยมจำเป็นต้องพึ่งพาและอาศัยกันเพื่อความคงอยู่ของทั้งคู่ ทั้งประชาธิปไตยและเสรีนิยมล้วนมีส่วนที่เสริมสร้างและเติมเต็มซึ่งกันและกัน แม้ในทางทฤษฎีด้วยเหตุผลประโยชน์ของปัจเจกบุคคลเสรีนิยม และผลประโยชน์ของปัจเจกบุคคล ประชาธิปไตยมีความแตกต่างกัน เป็นผลให้การผสมผสานประชาธิปไตยเข้ากับเสรีนิยมนั้นเป็นไปได้ แต่ไม่จำเป็นต้องมี แต่ในทางปฏิบัติและบริบทในปัจจุบันนั้น เมื่อเสรีนิยมต้องเผชิญหน้ากับสังคมนิยม ก็เป็นประชาธิปไตยนั่นเองที่เสรีนิยมต้องฉวยคว้าและพึ่งพา เนื่องจากเสรีนิยมตัดตอนปัจเจกบุคคลออกจากองค์ภาพพ ขณะที่ประชาธิปไตยช่วยชกฟอกเสรีนิยมด้วยการรวมขอมปัจเจกบุคคลเข้ากับสังคมโดยทำให้สังคมเป็นผลผลิตของข้อตกลงร่วมกันระหว่างปัจเจกบุคคลทั้งหลาย ในขณะที่เดียวกันเสรีนิยมก็ช่วยจำกัดอำนาจรัฐ ประชาธิปไตยและเสรีนิยมยังมีผลประโยชน์ร่วมกันในการต่อต้านเผด็จการและอำนาจนิยม และเหตุที่ประชาธิปไตยไม่ประกบคู่กับสังคมนิยม เพราะมีแนวโน้มที่ประชาธิปไตยจะตกอยู่ใต้อิทธิพลของสังคมนิยมและก็ได้ตกอยู่ใต้อิทธิพลของมันจริง ๆ ด้วย

อย่างไรก็ตาม ในขณะเดียวกันบ็อบบิโอก็ได้อธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในห้วงขณะปัจจุบัน ที่เรียกว่า “เสรีนิยมใหม่” ว่า “เสรีนิยมทุกวันนี้โดยหลักแล้ว หมายถึงลัทธิทางเศรษฐกิจที่ได้การสนับสนุนกว้างขวาง ขณะที่เสรีนิยมทางการเมืองถูกถือว่าไม่ได้เป็นอะไรมากไปกว่าวิถีทางไปบรรลุลัทธิเศรษฐกิจดังกล่าวเท่านั้น (และไม่ใช่แม้แต่วิถีทางที่จำเป็นเสมอไปด้วย) หรือมีฉะนั้น เสรีนิยมใหม่ก็เป็นตัวแทนการผูกพันยึดมั่นเสรีภาพทางเศรษฐกิจชนิดไม่ยอมอ่อนข้อประนีประนอม โดยที่เสรีภาพทางการเมืองถูกมองว่าไม่ได้เป็นอะไรมากไปกว่าผลพวงโดยตรงของมันเท่านั้น”

รัฐเสรี (นิยมใหม่) ประชาธิปไตยตามความหมายของ โรเบิร์ต โนซิค (Robert Nozick) ผู้แสดงให้เห็นถึงความไปได้ไกลที่สุดของเสรีนิยมขณะที่ยังประกบคู่กับประชาธิปไตยอยู่ หมายถึง รัฐที่มีอำนาจขั้นต่ำ รัฐเป็นเพียงสมาคมเสรีที่บรรดาผู้อาศัยอยู่ในอาณาเขตหนึ่งๆ เข้าร่วมเพื่อเห็นแก่การปกป้องคุ้มครอง และภาระหน้าที่ของรัฐคือ การคุ้มครองป้องกันสิทธิของปัจเจกบุคคลแต่ละคนให้พ้นจากการแทรกแซงโดยคนอื่น โดยหากรัฐกระทำการอันมากไปกว่าขอบเขตอำนาจหน้าที่เหล่านี้ย่อมผิดศีลธรรม เราอาจอธิบายปรากฏการณ์และภาวะดังกล่าวของความสัมพันธ์ระหว่าง “เสรีนิยม” และ “ประชาธิปไตย” ว่าแท้ที่จริงแล้วก็ไม่แตกต่างไปจากข้อกล่าวอ้างถึงความสัมพันธ์ระหว่าง “เสรีนิยม” และ “ประชาธิปไตย” เพราะในท้ายที่สุดประชาธิปไตยก็มีแนวโน้มจะตกอยู่ใต้อิทธิพลของเสรีนิยม และก็ได้ตกอยู่ใต้อิทธิพลของมันจริงๆ ด้วยเช่นกัน

ในหนังสือเล่มนี้ แม้บ็อบบิโอมีความพยายามที่จะแสดงท่าทีอย่างเป็นกลางระหว่างการจับคู่ความคิดทางเศรษฐกิจการเมืองระหว่าง เสรีนิยม-ประชาธิปไตย และสังคมนิยม- ประชาธิปไตย ส่วน

อัตตาธิปไตยนั้น ถูกตัดออกไปตั้งแต่แรก ด้วยเป็นรูปแบบที่ไม่ชอบธรรมในปัจจุบัน ขณะที่ทำที่ต่อ เสรีนิยม-สังคมนิยมนั้น แม้จะมีการกล่าวถึงงานของ ฮ็อบเฮาส์ (Leonard Trelawny Hobhouse) และคาร์โล โรเซลลี (Carlo Roselli) อยู่บ้างก็ตาม แต่บ็อบบิโอก็ได้อธิบายว่า “การปรากฏขึ้นของข้อมูลที่ไมเสรีในนโยบายของรัฐบาลซึ่งไปได้ไกลที่สุดแห่งการนำรัฐสวัสดิการไปปฏิบัติ จวบจนบัดนี้ สังคมนิยมเสรีหรือเสรีสังคมนิยม ก็ยังคงเป็นแนวคิดลัทธิความเชื่อนามธรรมที่เฝ้าหวงใจในทางทฤษฎีพอๆ กับที่มันยากเย็นในการแปรเป็นการปฏิบัติเชิงสถาบัน หรือมีฉะนั้นก็เป็นสูตรสำเร็จ (ที่ไม่ใช่มีแค่สูตรเดียว) เอาไว้เรียกขานรูปแบบการปกครองทั้งหลายแหล่งที่ซึ่งกลไกรัฐถูกใช้สำหรับปกป้องสิทธิทางสังคมรวมทั้งสิทธิเสรีภาพไปด้วยกัน” กล่าวคือ บ็อบบิโอยอมรับว่า สังคมนิยมเสรีในปัจจุบันเป็นเพียงลัทธิความเชื่อที่เป็นอุดมคติในนามธรรมหรือในทางทฤษฎี และยังมีรัฐในทางข้อเท็จจริงหรือทางปฏิบัติที่ใช้แนวคิดดังกล่าว และไม่ยอมรับว่า “รัฐสวัสดิการ” เป็นระบบเศรษฐกิจการเมืองในลักษณะดังกล่าว

4. บทวิเคราะห์

ผู้เขียนเห็นว่างานของบ็อบบิโอชิ้นนี้เป็นงานที่สำคัญต่อวงการวิชาการ อย่างไรก็ตาม งานชิ้นนี้มีข้อพิจารณา 2 ประการ

ประการแรก เป็นข้อจำกัดในตัวของการเขียนงานทฤษฎีปรัชญาการเมืองเองตามแนวคิดของคลิฟฟอร์ด เกียทซ์ (Clifford Geertz) (รวมถึงควินติน สกินเนอร์ (Quentin Skinner) และจอห์น โปกค็อก (John Pocock) ก็ตาม) กล่าวคือ ทฤษฎีทางการเมืองเป็นความพยายามที่จะหาองค์ความรู้ที่นำมาซึ่งข้อสรุปหรือแนวความคิดทั่วไปเกี่ยวกับอำนาจ พันธะ ความยุติธรรม และการปกครอง โดยการนำเสนอข้อสรุปหรือแนวความคิดดังกล่าวในรูปของกฎที่มีความเป็นสากลใช้ได้ทั่วไปโดยไม่ตกอยู่ภายใต้เงื่อนไขใดๆ ทั้งสิ้น (general and unconditioned terms) และสามารถถือได้ว่าองค์ความรู้ทางทฤษฎีการเมืองเป็นสัจธรรมความเป็นจริงที่เป็นแก่นแท้ที่สุด เกียทซ์ เห็นว่า จริงๆ แล้วทฤษฎีทางการเมือง คือ ความคิดที่เป็นปฏิริยาตอบสนองเฉพาะต่อบริบทเงื่อนไขหนึ่งๆ เท่านั้น เป็นเพียงสภาวะการณ์เฉพาะที่มีความสลับซับซ้อน (perplexities particular) ที่เกิดขึ้นและมีพลังกดบังคับต่อพื้นที่เฉพาะในขณะหนึ่งๆ เท่านั้น¹⁹

การพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่าง “เสรีนิยม” และ “ประชาธิปไตย” บ็อบบิโอเสี่ยงไม่ได้ที่จะต้องพูดถึง “สังคมนิยม” และ “อัตตาธิปไตย” ในความหมายที่เป็นอื่น หรือความหมายตรงกันข้าม โดย “เสรีนิยม” อยู่ตรงข้าม “สังคมนิยม” และ “ประชาธิปไตย” อยู่คนละฝั่งกับ “อัตตาธิปไตย” การจับคู่ระหว่างอัตตาธิปไตยและเสรีนิยม เป็นไปได้ในอดีต และไม่เป็นที่ยอมรับในปัจจุบัน ระหว่างเสรีนิยมและสังคมนิยม

¹⁹ Clifford Geertz, “The world in Pieces: Culture and Politics at the End of the Century,” in *Available light, Anthropological Reflections on Philosophical Topics* (Princeton: Princeton University Press, 2000), p. 218. อ้างใน ไชยยันต์ ไชยพร, *ข้อวิพากษ์ทฤษฎีการเมืองกระแสหลักของ คลิฟฟอร์ด เกียทซ์*, (กรุงเทพฯ: openbooks, 2551), 49.

นิยม มีความไม่สอดคล้องกันตั้งแต่จุดเริ่มต้นและเค้าโครงหลักนโยบาย จึงมีลักษณะเป็นทฤษฎีหรืออุดมคติมากกว่า ระหว่างประชาธิปไตยและสังคมนิยม มีแนวคิดที่อ้างถึงความเป็นไปได้ในความสัมพันธ์ของทั้งคู่ ขณะที่ระหว่างเสรีนิยมและประชาธิปไตยเกิดเป็นระบบเศรษฐกิจการเมืองอันชอบธรรมในปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม การจับคู่และจำแนกออกเป็น 4 กลุ่มดังกล่าว เป็นการปิดกั้นความแตกต่างหลากหลายในการปรากฏตัวของระบบเศรษฐกิจการเมืองที่เกิดขึ้นจริงในโลกในลักษณะที่แตกต่างหลากหลายและผสมผสานกันที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ด้วยข้อจำกัดดังกล่าว บ็อบบิโอจึงพยายามหลีกเลี่ยงที่จะยกตัวอย่างประเทศใดประเทศหนึ่งในขณะเวลาหนึ่งว่าอยู่ในรูปแบบใด ของระบบเศรษฐกิจการเมืองข้างต้น ผู้เขียนเห็นว่าลึกลับแล้ว บ็อบบิโอทราบถึงปัญหาความไม่ลงรอยสมบูรณ์ระหว่างทฤษฎีการเมืองและข้อเท็จจริงทางปฏิบัติ เนื่องจากบ็อบบิโอไม่ได้อธิบายจริงๆ ว่า รัฐสวัสดิการเป็นรูปแบบใดของระบบเศรษฐกิจการเมือง ดังที่บ็อบบิโอพยายามอธิบายมาตลอดทั้งเล่ม กล่าวคือ ในท้ายที่สุดและในความเป็นจริง รัฐๆ หนึ่งเป็นการผสมผสานและเป็นผลรวมของความแตกต่างหลากหลายของกลุ่มผลประโยชน์และมีพลวัตในการช่วงชิงและต่อรองผลประโยชน์ ดังนั้น รัฐๆ หนึ่งจึงอาจเป็นการผสมผสานและเป็นทั้ง รัฐประชาธิปไตย รัฐอิตาลีประชาธิปไตย รัฐเสรีนิยม รัฐสังคมนิยม ในอัตราส่วนที่ความเข้มข้นของทั้งสี่มีอยู่ในระดับที่แตกต่างกัน ดังนั้น รัฐหนึ่งๆ จึงอาจเป็นทั้งรัฐประชาธิปไตย เสรีนิยม และสังคมนิยมในบางระดับ ดังเช่นกรณีของ “รัฐสวัสดิการ”

ขณะที่รัฐที่ได้ชื่อว่าสังคมนิยมอย่างจีนหรือลาวในปัจจุบันภายใต้กระแส “เสรีนิยมใหม่” ก็เป็นปรากฏการณ์การผสมผสานระหว่างรัฐสังคมนิยม อิตาลีประชาธิปไตย ประชาธิปไตย²⁰ และเสรีนิยมในบางระดับ ในขณะเดียวกันหากพิจารณาข้อถกเถียงทางวิชาการต่อกระแสการเมืองของรัฐที่ได้ชื่อว่าเสรีประชาธิปไตยตะวันตกในปัจจุบัน ก็มีข้อมูลปัญหาของระบบประชาธิปไตยแบบตัวแทนในปัจจุบัน ที่มองว่า “ตัวแทน” ของ “ประชาชนธรรมดา” ไม่สามารถและยากเหลือเกินที่จะเป็น “ประชาชนธรรมดา” ได้ กล่าวคือนักการเมืองตะวันตกเช่นใน สหรัฐอเมริกา ส่วนใหญ่พื้นฐานที่มาจากชนชั้นที่มีฐานะดีและได้รับการศึกษาที่ดี ไม่แตกต่างจากในสหราชอาณาจักรที่นายกรัฐมนตรีส่วนใหญ่ถ้าไม่จบจากมหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด ก็จบจากเคมบริดจ์²¹ จึงเป็นการยากที่จะไม่ยอมรับและหลีกเลี่ยงขอขรหาที่ว่า ระบอบประชาธิปไตยที่เน้น “ตัวแทน” มีความเป็นอิตาลีประชาธิปไตยในลักษณะเป็นระบอบอภิชนาธิปไตย (Aristocracy) กล่าวคือไม่แตกต่างไปจากสังคมฐานันดรและวรรณะ (the society of rank and caste) แต่เก่าก่อน ดังที่บ็อบบิโออธิบายไว้ ผลลัพธ์ก็คือ ทั้งสหรัฐอเมริกาและสหราชอาณาจักรในปัจจุบันจึงเป็นผลรวมของการผสมผสานระหว่าง ประชาธิปไตย อิตาลีประชาธิปไตย เสรีนิยมอันกว้างขวาง และสังคมนิยมอันน้อยนิด มากกว่าจะจัดให้อยู่ในรูปแบบหนึ่งใดได้อย่างตายตัว กล่าวคือ ในบริบทและข้อเท็จจริงนั้น ประเทศต่างๆ ล้วนเป็นผลจากการ

²⁰ มีข้อพิจารณาว่า ขณะที่ประเทศอื่นมองว่าลาวเป็นสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ แต่ทางการลาวใช้คำว่า ทางกรลาว ใช้คำว่า ระบอบประชาธิปไตยประชาชน และมีชื่ออย่างเป็นทางการว่า “สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว” การช่วงชิงความหมายของประชาธิปไตยนี้ จึงยังมีข้อพิจารณาจนถึงปัจจุบัน

²¹ ข้อมูลจนถึงเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 2020 สหราชอาณาจักรมีนายกรัฐมนตรีมาแล้ว 55 คน จบจากออกซ์ฟอร์ด 28 คน จบจากเคมบริดจ์ 14 คน

ผสมผสานของระบบเศรษฐกิจการเมืองอันหลากหลายและซับซ้อนระหว่าง ประชาธิปไตย อุตสาหกรรม สังคมนิยม และเสรีนิยม ในลักษณะอัตราส่วนที่แตกต่างกันไม่มากนัก

เศรษฐกิจการเมืองหรือการเมืองเศรษฐกิจของรัฐฯ หนึ่งในโลกในแต่ละช่วงเวลา จึงมีลักษณะเฉพาะ สัมพันธ์และแตกต่างหลากหลายเกินกว่าจะจำกัดไว้ในลักษณะทั่วไปเพียงรูปแบบหนึ่งใดในรูปแบบทั้งสี่ และรัฐที่เรียกกันว่า “ประชาธิปไตย” แท้จริงแล้วอาจมีเนื้อในของอำนาจนิยมและอุตสาหกรรมมากกว่าจะเป็นประชาธิปไตยในอุดมคติ ขณะเดียวกันรัฐที่ถูกเรียกว่า “สังคมนิยม” ก็อาจเรียกได้ไม่เต็มปากอีกต่อไป เนื่องจากภายในได้แปรเปลี่ยนเป็นเสรีนิยมไปแล้วเช่นกัน

ประการที่สอง ในบทท้าย บ็อบบีโออธิบายความชอบธรรมของการคงอยู่และการสอดประสานระหว่างเสรีนิยมและประชาธิปไตยว่า

“พื้นฐานรองรับความขัดแย้งระหว่างพวกเสรีนิยมผู้เรียกร้องให้รัฐปกครองน้อยที่สุดเท่าที่น้อยได้ กับพวกประชาธิปไตย ผู้เรียกร้องให้การปกครองรัฐตกอยู่ในมือพลเมืองมากที่สุดเท่าที่มากได้ นั่นก็คือ การปะทะกันระหว่างความเข้าใจเสรีภาพที่แตกต่างกันสองประการ ความเข้าใจเหล่านี้ปกติแล้วจะเรียกว่า เสรีภาพเชิงลบกับเสรีภาพเชิงบวก”

และ

“ในระบอบการปกครองที่ซึ่งเสรีภาพชนิดแรกถูกรวบไปด้วยอำนาจอันไร้ขีดจำกัด หรือเสรีภาพชนิดที่สองถูกรวบไปโดยอำนาจที่ไม่พร้อมรับผิดชอบรวม ความขัดแย้งที่ว่านี้จะถูกปิดกั้นไว้ไม่ให้มีช่องทางแสดงออก เมื่อเผชิญหน้ากับระบอบปกครองแบบหนึ่ง แบบใดในทั้งสองแบบนี้ เสรีนิยมกับประชาธิปไตยอันเป็นฝาแฝดที่แตกคอกันก็จำต้องกลายเป็นพันธมิตรกันแทน”²²

อย่างไรก็ตาม การลดทอนประชาธิปไตยในความหมาย การเรียกร้องให้การปกครองรัฐตกอยู่ในมือพลเมืองมากที่สุด ให้เป็นเสรีภาพเชิงบวก และเสรีนิยมในความหมาย การเรียกร้องให้รัฐปกครองน้อยที่สุด ให้เป็นเสรีภาพเชิงลบ บ็อบบีโออธิบายไปถึงเหตุผลทางศีลธรรมของเสรีภาพทั้งสองชุดที่พยายามจะสร้างสมดุลกัน แต่การลดทอนของบ็อบบีโอดังกล่าว ก็อาจแทนที่ประชาธิปไตยด้วยสังคมนิยมในฐานะ เสรีภาพเชิงบวกเป็นข้อพิจารณาทางศีลธรรมได้เช่นเดียวกัน ความเข้าใจและการอธิบายของบ็อบบีโอที่ว่า เสรีนิยมและสังคมนิยมเป็นอุดมการณ์ที่ค้ำจุนกันและกันทั้งโดยกำเนิดและเค้าโครงหลักนโยบาย และสังคมนิยมเสรีเป็นเพียงลัทธิความเชื่อนามธรรมที่เข้ายวนใจในทางทฤษฎี เป็นจริงหรือ?

ผู้เขียนเห็นว่า การอธิบายปรากฏการณ์ระหว่างประชาธิปไตยและเสรีนิยมของบ็อบบีโอดังกล่าว ยังไม่เพียงพอต่อการทำความเข้าใจระบบเศรษฐกิจการเมืองของโลกในปัจจุบัน หากบ็อบบีโอสามารถสร้างความชอบธรรมให้แก่ประชาธิปไตยในฐานะเสรีภาพทางบวกและเสรีนิยมในฐานะเสรีภาพทางลบแล้ว และการสร้างดุลยภาพทางศีลธรรมของทั้งคู่ ผู้เขียนก็สามารถสร้างความชอบธรรมแก่สังคมนิยม ในความหมายของการที่รัฐแทรกแซงกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เพื่อลดความเหลื่อมล้ำในสังคม รวมถึงการรับรองสวัสดิการขั้นพื้นฐานแก่ประชาชน เป็นเสรีภาพทางบวกเช่นกัน โดยการอธิบายดังกล่าวสามารถเติมเต็มการอธิบาย

²² นอร์แบร์โต บ็อบบีโอ, เสรีนิยมกับประชาธิปไตย, แปลโดย เกษียร เตชะพีระ, หน้า 131-132.

การเกิดขึ้นของ “รัฐสวัสดิการ” ในฐานะรัฐที่สอดประสานคุณค่าทางศีลธรรม 3 ประการ ได้แก่ เสรีภาพ
เชิงบวกจากประชาธิปไตย เสรีภาพเชิงบวกจากสังคมนิยม และเสรีภาพเชิงลบจากเสรีนิยม เพื่อให้เกิดดุลย
ภาพทางศีลธรรมในสังคมได้เช่นกัน